

KÜRESEL DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ: ULUSLARARASI VE ULUSAL YASAL DÜZENLEMELER VE AMPİRİK GÖSTERGELER

CHILD LABOUR IN TURKEY AND GLOBAL WORLD: INTERNATIONAL AND NATIONAL LEGISLATIONS AND EMPIRICAL INDICATORS

Yavuz YAYLA*

Özet: Özellikle uluslararası ekonomik ilişkilerin çok geliştiği küresel bir Dünya'da kalkınma yolundaki bir ülke için gelecek nesile yani çocuklara yapılacak toplumsal-kültürel-ekonomik yatırımlar çok önemlidir. Oysa çocuk işçiliği toplumların dokusuna zarar verebilir ve güçsüzleştirir, hatta ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması için gerekli insan sermayesini yok edebilir.¹ Bu nedenle ekonomik ve her türlü sömürüye tabi kalan, ağır çalışma koşullarına itilen ve hatta sadece oyun oynaması gereken çocukların sadece çalışma sürecine itilmesi çocukların ruhsal ve fiziksel olarak gelişmesini engellemekte ve söz konusu toplumun geleceği büyük bir tehlike altına girmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 2002 yılında 12 Haziran gününü “Çocuk İşçiliği ile Mücadele Günü” olarak kabul etmiştir. Dünya üzerinde tehlikeli ve kötü işlerde çalışan milyonlarca “saflığın ve kusursuzluğun simgesi olan”² çocuğun durumlarına dikkat çekmek üzere her yıl 12 Haziran'da, önceden belirlenen farklı bir temayla çocuk işçiliğinin ve sömürüsünün önlenmesi amacıyla toplumsal duyarlılığı geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Çocuk işçiliği ve çocuk haklarına yönelik bu duyarlılık Dünya genelinde 12 Haziran ve ülkemiz özelinde 23 Nisan Çocuk Haftası ile sınırlı kalmakta, yılın geri kalan günlerinde çalışan çocuklar yine gündem dışına itilmektedir.

Biz bu çalışmada Dünya'da ve Türkiye'de çocuk istihdamına ve çocuk işçiliğine yönelik uluslararası ve ulusal yasal düzenlemelere genel hatlarıyla değindikten sonra konuyla ilgili ampirik verileri ortaya koymaya çalışacağız. Bu bağlamda da öncelikle tehlikeli ve sömürüye dayalı çocuk işçiliğine derhal son verilerek, çocukların oyun ve ücretsiz eğitim haklarına kavuşturularak bilgi ve yeteneklerinin geliştirip toplumsal yaşama özgüvenleri gelişmiş bireyler olarak katılmaları gerektiği vurgulanacaktır.

* Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

¹ ILO, Marking Progress Against Child Labour: Global Estimates and Trends 2000-2012, Geneva, 2013, s. 12.

² Rona Serozan, Çocuk Hukuku, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2005, s. 304.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Çocuk İşçiliği

Abstract: In a global world where international economic relations have been developed vastly, it is very important for a country on the course of development to invest in future generations, namely children. Since the child labour may damage the structure of the societies and cause them to weaken, even destruct the human capital that is very crucial for the economic growth and reduction in poverty.³ Therefore, children who are subject to economic and all kinds of exploitation, forced to work under heavy conditions instead of playing games are prevented from physical and physiological growth and the future of such society is in danger.

International Labour Organisation (ILO) declared 12th of June as the World Day against Child Labour in 2002. In order to draw attention on millions of children “as the symbol of the purity and perfection”⁴ working under dangerous and bad conditions in the world, 12th of June of every year is the day for the works with different theme to raise public awareness on the prevention of child labour and exploitation. This sensitivity on child labour and the rights of children is limited with 12th of June in the world and 23rd of April the Children Week in our country; so the rest of the year, working children are again out of the agenda.

In this study, following the consideration of the international and national legislations on child labour and the employment of children in the world and Turkey in general, we will try to indicate the empirical data on the matter. In this context, it will be emphasized that the dangerous and exploitive child labour should be terminated immediately and the children should have their playing and free education rights to develop their knowledge and talents in order to participate into the social life as individuals with self-confidence.

Keywords: Globalisation, Child Labour

I. ÇOCUK VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE İLGİLİ DÜNYA VE TÜRKİYE'DEKİ DÜZENLEMELER

Serozan'a göre “çocukların korunmasından söz açılınca, ilk aklı gelen, çocukların işgücünün sömürülmesi olur.”⁵ Çocuklar küçük yetişkinler değildir; tehlikeli çalışma çocukların temel biyolojik yapıları gereği kabul edilemez. Çünkü çocuklar fiziksel ve zihinsel olarak ve kültürel algılamalar ve sosyal yapılardan bağımsız olarak farklıdır.⁶ Tartışmalı ve duygusal bir konu olan çocuk işçiliği

³ ILO, Marking Progress, s. 12.

⁴ Serozan, a.g.e., s. 304.

⁵ Serozan, a.g.e., s. 304.

⁶ ILO, World Report on Child Labour 2015: Paving the way to decent work for yo-

aynı zamanda basit çözümleri aşan karmaşık ve zorlu bir alandır ve bu nedenle çocuğun yüksek yararını ve Çocuk Haklar Sözleşmesi'nde belirlenen şekilde çocuk insan haklarına bağlılığı gözeterek özenli ve kapsamlı yaklaşımlar rehberliğinde ele alınmalıdır.⁷ Bu kısımda çocuk, çocuk çalışması ve çocuk işçiliğine ilişkin olarak uluslararası örgütler ve Türkiye'deki *en temel* yasal düzenlemeler ve tanımlar üzerinde duracağız.

A) Uluslararası Düzenlemeler

1. Birleşmiş Milletler - ILO Düzenlemeleri

Çocuk hakları ve çocuk emeğinin sömürülmesi ve çocuk işçiliği ile mücadele dünyanın gündemine özellikle 1990'lı yıllarda girmiştir.⁸ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20.11.1989 tarihinde kabul edilen Çocuk Haklarına Dair **Sözleşmesi'**ne göre⁹ “çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.” (madde 1)¹⁰ denilerek onsekiz yaşına kadar her insan çocuk olarak ele alınmıştır. Sözleşmenin 36. maddesine göre taraf devletler genel olarak her türlü sömürüye karşı çocukların korunması yükümlülüğünü getirmiştir: “esenliğine herhangi bir biçimde zarar verebilecek başka her türlü sömürüye karşı çocuğu korurlar.” Sözleşmenin 32. maddesi ise konumuzla bağlantılı olarak taraf devletlere uyması gereken daha özel yükümlülük getirmiştir: “Taraf Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitime zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.” (madde 32/1). Fakat maddenin devamında madde 1'de vurgulanan “onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır” cümlesi çocuk işçiliği konusunda farklı yaş hadlerinin ve çalışma sürelerinin belirlenebileceğini taraf devletlere tanımaktadır. Madde 32/2'ye göre:

ung people, Geneva, 2015, s. 80 ve IPEC, Children in Hazardous Work: What We Know, What We Need to Know, Geneva, 2011, s. 11.

⁷ UNICEF, The State of The World's Children, Oxford University Press, New York, 1997, s. 6.

⁸ Zeki Aşar ve Eren Ögütoğulları, “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, Ankara, 2012 / 1, s. 37.

⁹ http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23b.html

¹⁰ http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23b.html

“Taraflar Devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemleri alırlar. Bu amaçlar ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümleri gözönünde tutularak, Taraflar Devletler özellikle şu önlemleri alırlar: a-) İşe kabul için *bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tespit ederler*; b-) Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar ve c-) Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler.” (madde 32/2)

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 1919 yılındaki toplantısında çocuk işçiliğine yönelik ilk sözleşme olan 5 Sayılı En Az Çalışma Yaşı (Endüstri) Sözleşmesi¹¹ni kabul etmiştir. Sözleşmenin 2. maddesi 14 yaşından küçük çocukların her türlü endüstriyel işlerde istihdamını ve çalışmalarını yasaklamıştır.

UNICEF tarafından onsekiz yaşını doldurmamış her insanın çocuk sayılması ve bu nedenle her türlü sömürüden korunması gerekliliği çocuk emeği ve/veya çocuk işçi konusunda farklı toplumsal ve kültürel toplumlar için farklı asgari yaş hadleri belirlenebileceği kuralı Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün sözleşmelerine de yansımıştır. Örneğin Ülkemizde 21.06.1998 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 06.06.1973 tarihli ve 138 Sayılı ILO Asgari Yaş Sözleşmesi'nin 1. maddesine göre, “her üye, çocuk işçiliğini etkin bir şekilde ortadan kaldırmayı ve istihdama ve çalışmaya kabul için asgari yaşın giderek gençlerin fiziksel ve zihinsel yönden tam olarak gelişmelerine olanak tanıyacak bir düzeye yükseltilmesini sağlayan ulusal bir politika takip etmeyi kabul”¹² ederken sözleşmenin 2. maddesinin 3.fıkrası “asgari yaş sınırı, zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın, altında ve her halükarda 15 yaşın altında olmayacaktır.” düzenlemesiyle getirilen esneklik Sözleşmenin 2. maddenin 3. fıkrasına, 1. ve 4. fıkralar ile yaş hadlerinde daha geniş esneklikler getirilmiştir. Şöyle ki, 2. maddenin 4. fıkrasına göre “Ekonomisi ve eğitim olanakları yeterince gelişmemiş olan, her üye bu maddenin 3'üncü fıkrası hükümlerini dikkate almaksızın varsa ilgili işveren ve işçi örgütlerinin görüşünü aldıktan sonra, asgari yaşı başlangıçta 14 olarak belirleyebilir.” 2. mad-

¹¹ http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:55:0:::55:P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:CON,en,C005,/Document

¹² ÇSGB, Türkiye Tarafından Onaylanan ILO Sözleşmeleri, Ankara, 2014, s. 227.

denin 1. fıkrasının atıf yaptığı ve “Yetkili makam gerektiğinde, varsa ilgili işveren ve işçi örgütlerine danıştıktan sonra özel ve önemli uygulama sorunlarının çıktığı sınırlı istihdam ve çalışma kategorilerini bu sözleşmenin uygulama alanı dışında tutabilir.” şeklinde düzenlenen 4. madde ile “Yetkili makam, varsa ilgili işçi ve işveren örgütlerine danıştıktan sonra, Sözleşmenin 2. maddesinin öngördüğü çalışma ya da istihdam yasaklarına sanatsal faaliyetlere katılma gibi amaçlar için münferit çalışma izinleri vermek suretiyle istisnalar getirebilir.” biçimde yazılan 8.madde böylece en başta belirlenen 15 yaş sınırına daha aşağı yönde esneklik sağlanabileceğini öngörmektedir.

Ülkemizde 27.06.2001 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 17.06.1999 tarihli ve 182 Sayılı ILO En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi’nin 2. maddesi “Sözleşmenin amaçları bakımından ‘çocuk’ terimi 18 yaşın altındaki herkese uygulanır.”¹³ şeklindedir. Sözleşmenin amaçları bakımından “en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği”nin söz konusu olduğu faaliyet alanları ise şu şekildedir: “çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburî çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini; çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu; çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu; doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işi kapsar.”¹⁴

Çocuk işçiliğinin uluslararası düzeyde de yakından takip edilmesi gereken bir konu olarak gören ILO, 1991 yılından itibaren bu konu ile ilgili olarak çalışmalara başlamış ve 1992 yılında “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)”ni başlatmıştır. Türkiye’nin de ilk imzacılarından olduğu IPEC iki farklı hedef belirlemiştir; uzun vadeli asıl hedefi çocuk işçiliğine son vermek, kısa ve

¹³ ÇSGB, a.g.e., s. 300.

¹⁴ ÇSGB, a.g.e., s. 300.

orta vadeli hedefi ise çocukların korunması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin önlenmesidir.¹⁵ IPEC ayrıca çocuk işçiliği konusunda uluslararası arenada çocuk işçiliği konusunda duyarlılığı arttırmak için 2007 yılında "Dünya Çapında Hareket" başlatmıştır. Bu hareket "İşveren ve işçi örgütleri, yerel, ulusal ve küresel düzeyde eylemleri stratejik düzeyde bütünleştirmek için yapılarını daha iyi kullanmaya uğraşarak sivil toplumla daha etkin ittifaklara girerler. Özel olarak Sivil Toplum Örgütleri taban örgütlenmesi düzeyinde çalışma yeterliği göstererek çocukların kendilerinin daha dinç ve etkili dünya çapında bir çocuk işçiliği karşıtlığının aracı ve basit yararlanıcısı olmanın ötesine geçmesini sağlar."¹⁶

2. Avrupa Birliği Düzenlemeleri

Avrupa Birliği'nin 09.12.1989 tarihinde kabul ettiği Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı¹⁷'nin 20. maddesi asgari çalışma yaşının zorunlu eğitimi bitirme yaşının altında ve her halde 15 yaşın altında olamayacağını ve madde 22'de 18 yaşından küçükler için gece çalışmasının yasaklanmasına ve çalışma sürelerinin sınırlandırılmasına yer verilmiştir.

Nice Zirvesi'nde 07.12.2000 tarihinde imzalanan Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 32. maddesi ise "Çocuk işçi çalıştırmanın yasaklanması ve çalışan gençlerin korunması" üst başlığı ile çocuk işçi çalıştırılmasını ve gençlerin ekonomik sömürüye uğraması yasaklamıştır.

Avrupa Birliği'nin 22.06.1994 tarih ve 94/33/EEC sayılı Gençlerin İşte Korunmasına İlişkin Konsey Direktifi¹⁸ genç insan, çocuk ve ergen olmak üzere üçlü bir ayırım yapmıştır. Direktifin 3.maddesinde "genç insan" 18 yaşından küçük herhangi bir kişiyi, "çocuk" 15 yaşından küçük herhangi bir genç kişiyi veya ulusal mevzuata göre halen tam gün zorunlu öğretime tabi olan kişiyi ve "ergen" 18 yaşından küçük en az 15 yaşındaki, ulusal mevzuata göre tam gün öğretime tabi olmayan

¹⁵ <http://www.ilo.org/ipcc/programme/lang--en/index.htm>

¹⁶ IPEC, The Worldwide Movement Against Child Labour: Progress Made and Future Action, Geneva, 2007, s. 94.

¹⁷ http://www.aedh.eu/plugins/fckeditor/userfiles/file/Conventions%20internationales/Community_Charter_of_the_Fundamental_Social_Rights_of_Workers.pdf

¹⁸ ÇSGB, Çalışma Mevzuatı İle İlgili Avrupa Birliği Direktifleri, Ankara, 2014, s. 137.

herhangi bir genç kişiyi ifade etmektedir. Direktif madde 3'de yaptığı bu tanımlamalar çerçevesinde, gençlerin maruz kaldığı tehlikeli iş yasakları (madde 7) ve çalışma zamanlarını (madde 8) belirlemiştir.

B) Türkiye'deki Düzenlemeler¹⁹

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 yılında kuruluşundan bu yana çocukların sömürüden korunması her zaman ulusal gündemin ön planında olmuştur.²⁰ Ülkemizde çocuk istihdamı ve çocuk işçiliği konusunda çıkarılan en temel yasal düzenlemeler aşağıda ele alınmaktadır.

1982 Anayasası'na göre "Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır." (madde 41) ve "Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar." (madde 50) düzenlemeleriyle çocuk istihdamı ve sömürüsü engellenerek anayasal güvence sağlanmıştır.

1590 sayılı ve 06.05.1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu²¹'nin 173. maddesine göre "On iki yaşından aşağı bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat "müesseseleriyle maden işlerinde amele ve çırak olarak istihdamı memnurdur." ve "On iki yaş ile on altı arasında bulunan kız ve erkek çocuklar günde azami sekiz saatten fazla çalıştırılmaz."

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'ndan sonra çıkan İş Kanunu ile asgari yaş on beşe çıkarılmıştır. Buna göre 4857 sayılı İş Kanunu'nun 71. maddesinin 4. fıkrasında genç işçi "onbeş yaşını tamamlamış, ancak onsekiz yaşını tamamlamamış" kişiler olarak tanımlanmıştır. Ayrıca 06.04.2004 tarihli Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'de ise 4857 sayılı İş Kanunu ile benzer şekilde genç işçi "15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış kişiyi" ve çocuk işçi "14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişiyi" (madde 4) ifade etmektedir.

¹⁹ Çocuk işçiliği ile ilgili olarak daha kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Hande Bahar Aykaç, "Hukuksal Açıdan Çocuk ve Genç İşçiliği", *TBB Dergisi*, Ankara, 2016, sayı. 116, s. 335-386 ve Fevzi Demir, "Çalışma Hayatında Çocukların Korunması", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Özel S. 2010, s. 547-577.

²⁰ ILO, *The End of Child Labour: Within reach*, Geneva, 2006, s.12.

²¹ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1593.pdf>

II. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ

Çocuk işçiliğinin hem arz hem de talep yönlü faktörlerin birleşiminden oluşmaktadır. Biz burada çocuk hakları ve çocuk işçiliği konusunda uluslararası kurumlar olan ILO ve UNICEF'in çalışmalarından yola çıkarak açıklamalarda bulunacağız.

A) Arz Yönünden

ILO'ya göre, **yoksulluk** kesinlikle çocukları çalışmaya zorlayan büyük tek güçtür²² ve bir çocuğun çalışması ile elde ettiği gelirin kendi yaşamını sürdürmesi veya hane halkı için çok önemli olduğu düşünülmektedir ve HIV/AIDS salgınının özellikle Afrika'da yarattığı trajik etkileri bu sorunu daha da büyütüştür.²³ 182 Sayılı ILO Sözleşmesi de bu noktayı şu şekilde vurgulamıştır: “[Bu Sözleşme] Çocuk işçiliğinin büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklandığını ve uzun vadeli çözümünün sosyal gelişmeye ve özellikle yoksulluğun azaltılmasına ve evrensel eğitime imkân tanıyan sürekli ekonomik büyümede yatmasını kabul.”²⁴ Oysa UNICEF'e göre bu bir mittir. Çünkü bu mite göre yoksulluk ortadan kaldırılmadan çocuk işçiliği ortadan kaldırılamaz. Bu durum toplumun en yoksul kesimleri için doğrudur; toplumun en dezavantajlı iş kolları emek ihtiyaçlarının büyük bölümünü çocuklardan karşılamaktadır. Bu tespitten çıkarılan sonuç ise, çocuk işçiliği ve yoksulluk ayrılmaz bir bütündür ve bu nedenle doğru (gerçekçi) olmayan çocuk işçiliğine bir an önce son verilmesi çağrısı yapılmaktadır. Bu savunu bize, dünyadaki yoksulluk sona erdirilinceye kadar katlanılamaz bir durum olan çocuk işçiliğine tahammül etmemiz gerektiğini söylemektedir.²⁵ Üstelik tehlikeli işlerde çalıştırılan bu çocuklar işveren veya ailelere bir fayda sağlasa da, gerçekte, vasıfsız ve düşük ücretli işlerde çalışan çocuklar bir tuzağa sıkışarak büyüyüp yetişkin haline geleceğinden çocuk işçiliği yoksulluğu kalıcılaştırabilir.²⁶

²² Nilgün Tunçcan'a göre de “Yoksulluk çocuk istihdamına yol açan en önemli faktörü teşkil etmektedir...yoksulluk artışı çocuk emeği kullanımını arttırmaktadır.” Bkz. Nilgün Tunçcan, “Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu”, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/view/1023013409>, erişim tarihi: 2.3.2016.

²³ ILO, *Eliminating the worst forms of child labour*, Geneva, 2002, s. 23.

²⁴ ÇSGB, ILO Sözleşmeleri, s. 299.

²⁵ UNICEF, *The State of The World's Children*, Oxford University Press, New York, 1997, s. 20.

²⁶ UNICEF, a.g.e., s. 20.

Popüler algılamalar ve yerel gelenek ve görenekler (iyi niyetli bile olsa) çocuk işçiliğinde önemli bir rol oynamaktadır.²⁷ Örneğin:

- işin (çalışmanın) çocuğun karakterinin oluşumu ve becerilerinin gelişiminde yararlı olduğu düşünülmektedir;

- geleneksel olarak, çocuklardan ebeveynlerin izinden giderek belli bir ticareti erken yaşta öğrenmeleri ve deneyim kazanmaları beklenmektedir;

- gelenekler, fakir aileleri sosyal gereklilikler veya dini etkinlikler için ağır borç batağına iterken, *aileler borçlarını ödemek için çocuklarının çalışmalarına güvenmektedirler*. Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olarak kabul edilen *prangalı emek* olgusu fakir ailelerin bu tür baskılara karşı korunaksızlığı nedeniyle hala büyük ölçüde yaygındır;

- yaygın görüşe göre *kız çocukları erkeklere göre eğitime daha az ihtiyaç duymaktadır*. Bu olgunun pratikteki yansıması ise kız çocuklarının okuldan erken yaşta alınmalarına ve ev içi işlerde çalışmalarına, ulusal istihdama katılmalarına veya sex işçisi olarak satılmalarına neden olmaktadır;

Çocuk işçiliği o kadar derinden yerel gelenek ve alışkanlıklara yerleşmiş olabilir ki ne ebeveynler ne de çocuklar bu durumun çocukların çıkarlarına aykırı ve yasadışı olduğunu fark edebilirler.

Büyük ailelerin çocuklarının küçük ailelere göre bir işte çalışması daha yüksektir çünkü açıkça **ailenin geliri büyük aileyi desteklemek için oldukça yetersizdir**.

138 Sayılı ILO Asgari Yaş Sözleşmesi tarafından da çocuk emeğinin kullanımında ülkenin ekonomisi yanında eğitim olanakları yeterince gelişmemiş ülkeler ifadesi²⁸ eğitimin **mevcudiyeti ve kalitesinin** en önemli faktörlerden birisi olduğunu belirtmektedir. Örneğin²⁹:

- pek çok topluluk yeterli okul olanaklarına sahip değildir;

- hatta okullarda verilen eğitim bulunsa bile çocuklar tarafından genellikle algılanmamaktadır. Birçok aile için eğitim kolayca ulaşılabilecek

²⁷ ILO, a.g.e., s. 24.

²⁸ ÇSGB, a.g.e., s. 227.

²⁹ ILO, a.g.e., s. 26.

bir olgu değildir. Hatta aileler eğitim bedava bile olsa çocukların çalışması ile okula gitmesi arasındaki fırsat maliyetini karşılamaktadırlar.

- geleneksel görüşlere egemen olan görüşe göre kızları eğitimine yatırım yapmaktansa işe göndererek yetişkin yaşamına hazırlamak daha iyidir;

- yukarıdaki faktörlerin bir sonucu olarak, çocuklar büyük kitleler halinde vasıfsız işgücü piyasasına erkenden girmek zorunda kalmaktadır. Bu çocuklar çoğunlukla tahsilsizdirler ve yaşamları boyunca da böyle kalırlar ve onların temel eğitim altyapı eksiklikleri onları yetişkinliklerindeki iyi bir çalışma hayatı için becerilerini geliştirmeye ve olanaklarını arttırmaya çabalarlar.

B) Talep Yönünden

ILO'ya göre, ailelerin kendisi başat etmendir. Çok sayıda çocuk, ailenin geçinmek için bağımlı olduğu aile işletmelerinde ücretsiz çalıştırılır (çiftlikler, kayıt dışı atölyeler, vb.). Pek çok ulusal yasa ve düzenleme ile 138 sayılı Sözleşme gibi uluslararası ölçütler bu gibi istisnalara izin verir. Ancak, aile işletmelerinde bile çocuklar ciddi sağlık ve güvenlik risklerine açıktır.³⁰ Bu savın ardında çocuk işçiliğinin daha çok az gelişmiş ülkelerde olduğu yatmaktadır. Oysa UNICEF'e göre, çalışan çocukların büyük çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerde yer almasına rağmen, çocuklar rutin olarak tüm ülkelerde çalışmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde çok az insan okuldan önce bir ya da iki saat gazete dağıtımını yapan çocukların istihdamına çocuk işçiliğinin bir sömürü biçimi olarak bakmaktadır. Bu gerçekliğe rağmen bu iş için çocuğa normal erişkinlere oranla çok daha az ücret ödenmektedir. Genellikle böyle bir iş çocuğun ilgi alanına göre 'gerçek dünyanın' iş ve ticaret deneyimini kazanması için teşvik edilmektedir.³¹

Çocuk işçilerin yetişkinlerle kıyaslanmasında en yaygın açıklamalar düşük maliyet ve (küçük parmaklar gibi) eşsiz yetilerdir. Endüstrinin tamamının yaşayabilirliğinin çocuk işçiliğine bağlı olduğu ileri sürülür. Bu savın sonucu olarak küreselleşme ve dünya piyasalarında belli mallarda artan rekabetin sonucunda çocuk işçiliği olgusunun ar-

³⁰ ILO, a.g.e., s. 26.

³¹ UNICEF, a.g.e., s. 18.

tacağı ve kötüleşeceği korkusu yayılmaktadır. Aynı zamanda, bu sava göre, küreselleşme çocukları daha büyük bir sömürülme riskine açık duruma getirmektedir çünkü işverenleri dünya piyasalarında rekabet üstünlüğü elde etmeye uğraşmaktadır.³² UNICEF’de bu olguya ihracat sektörleri açısından bakmakta ve şu tespiti yapmaktadır: “en çok sömürülen çocuk işçiler ihracata dayalı sanayi sektöründe sektörde rekabet üstünlüğü sağlamak için çalıştırılmaktadırlar.”³³

Bu nedenle çocuk istihdamının başlıca nedeninin ekonomik etkinlikle bir ilişkisi yok gibi gözükmektedir. Çocuklar yetişkinlerden daha kolay yönetilir, kendi haklarını daha az bilir, daha az sorun çıkartır ve daha esnekler - ve sonuçta harcanabilirler. Bazı işverenler için istendiğinde kiralanıp gerektiğinde kovulabilir geçici işçi deposudurlar. Çalıştırılmaları yasa dışı olduğunda çocuklar ve aileleri, bu söz konusu gelirin yitirmek korkusuyla yetkililere şikayette bulunmaktan kaçınırlar. Dahası, kimi işverenler çocuklara iş ve gelir sağladıkları için kendilerinin iyilik yaptıklarının varsayılması gerektiğini ileri sürer. Bu nedenle bazı durumlarda çocuk işçiliğinin yasa dışı ilan edilmesi çocukların yetişkinler için öngörülen iş yasalarının sağladığı korumalardan yararlanmasında olumsuz etkiler gösterir. Bu göstermektedir ki tek başına yasaklama yetersizdir. Diğer önlemlerle desteklenmeyen ve basitçe çocuk işçiliğini yasaklayan yaklaşımlar başarılı olamamaktadır.³⁴ ILO’nun çocuk işçiliğini tek başına yasaklamanın yetersizliğine vurgusuna ek olarak UNICEF tarafından çocuk işçiliği sorununu çözmek için tüketiciler ve hükümetler tarafından yapılacak ‘boykot’ ve ‘ticari yaptırımlar’ın da yetersiz olduğunu söylemektedir. Bu mite göre, çocuk işçiliği konusunda ki eylemleri yön veren ivme Batı toplumları tarafından yaratılmaktadır ve gelişmekte olan ülkelerdeki insanlar, sivil toplum kuruluşları, medya ve hükümet çocuk işçiliği sorunu yok saymakta veya göz yummaktadır. Gerçekte, ulusal ve uluslararası aktivistler ve örgütler titizlikle yıllardır gelişmekte olan ülkelerde, çocuk işçiliği ihlallerini açığa çıkarmaya, yerel ve ulusal programların geliştirilmesine ve kendi ülkelerinde ve Batı’da tüketici bilincinin yaygınlaştırılması için uluslararası kampanyalar yapmaktadırlar. Örneğin ILO’nun Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılmasına

³² ILO, a.g.e., s. 27.

³³ UNICEF, a.g.e., s. 21.

³⁴ ILO, a.g.e., s. 27.

İlişkin Uluslararası Program'ı ve UNICEF'in çocukların durumlarına ilişkin yaptığı çalışmalar³⁵ henüz beklenen sonucu vermemiştir. Ayrıca Uluslararası taahhüt ve baskılar kuşkusuz çok önemlidir. Fakat ticari yaptırımlar sadece çocuk işçilerin küçük bir yüzdesini oluşturan ihracat sanayini etkilemektedir. Ve yaptırımlar uzun vadeli sonuçlarıyla kör araçlardır ve çocuklara yardımdan daha çok zarar verebileceği için etkileri önceden öngörülemez.³⁶

III. ULUSLARARASI VE ULUSAL AMPİRİK GÖSTERGELER

Küreselleşmenin ilk ve en doğrudan etkisi işgücü ve çalışma koşulları üzerindedir.³⁷ Bu bölümde "küresel istikrar ve yükselen yaşam standartlarının kaynağı olarak adil bir küreselleşmeyi gerçekleştirmek"³⁸ hedefini belirleyen ILO adaletsiz küreselleşmenin çocuk işçiliğinin uluslararası arenada yükselmesini sağladığını ve bunun sonucunda da çocuk işçiliğine eşi benzeri görülmemiş önem verilmesini gerekli kıldığını³⁹ savunmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz üzere ILO'nun çocuk işçiliği konusunda IPEC ile başlattığı Dünya Çapında Hareket'in uluslararası boyutta nasıl bir gelişim gösterdiği verilerle gösterilmeye çalışılacaktır. Ayrıca Türkiye'de TÜİK-ILO ve IPEC işbirliği çerçevesinde yapılan çalışmaların Türkiye'de çocuk işçiliği konusunda nasıl bir gelişim gösterdiği yine verilerle incelenecektir.

A) Uluslararası Göstergeler

ILO'nun 2013 yılında yaptığı çalışmaya göre (Grafik 1) küresel düzeyde çocuk işçi sayısı 2000 yılında 246 milyon iken azalma eğilimine girerek 2012 yılında 168 milyona düşmüştür. 2008-2012 dönemindeki gelişim hızına göre yapılan öngörü hesaplamasına göre ise 2020 yılında çocuk işçi sayısı 107 milyona düşecektir. UNICEF'e göre, bir insan olarak her çocuğun sahip olduğu haklarına bir ihanet ve uygarlığımıza karşı bir suç olan tehlikeli çocuk işçiliğinde⁴⁰ çalışan çocukların sayısı ise 2000

³⁵ UNICEF, a.g.e., s. 21.

³⁶ UNICEF, a.g.e., s. 23.

³⁷ Meryem Koray, "Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevini Tartışmak", Çalışma ve Toplum, 2007, s. 4, sf. 19.

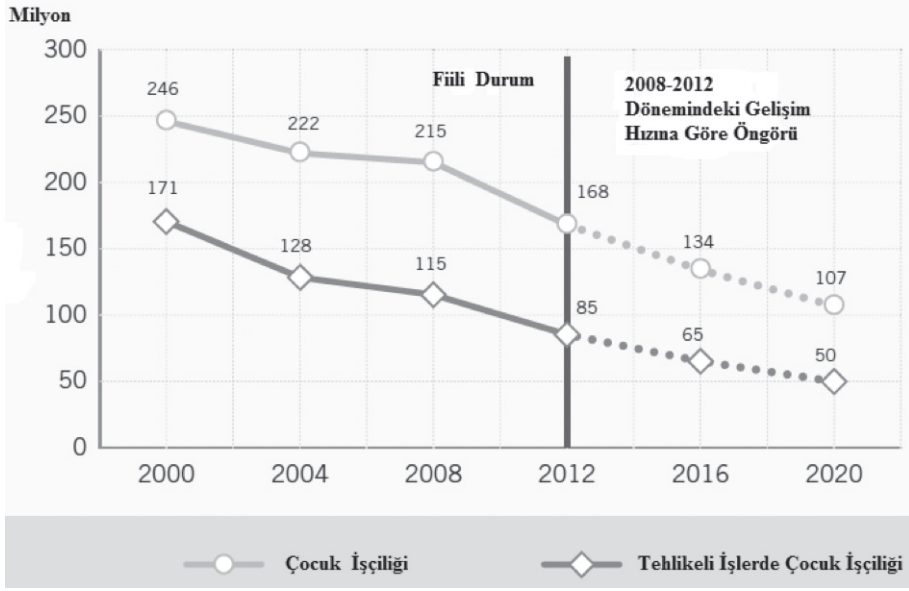
³⁸ ILO, a.g.e., s.47.

³⁹ ILO, a.g.e., s.67.

⁴⁰ UNICEF, a.g.e., s. 18.

yılında 171 milyon, 2012'de 85 milyon olarak gerçekleşirken, öngörü çalışmasına göre 2020'de 50 milyona düşeceği tahmin edilmektedir.

Grafik 1. 2000-2012 Yılları Arasında Fiili Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuk İşçi ve Bütün Çocuk İşçilerin Sayısı, 2008-2012 Dönemindeki Gelişim Hızına Göre Öngörüler

Kaynak: ILO, Marking Progress Against Child Labour: Global Estimates and Trends 2000-2012, Geneva, 2013, s. 13.

Tablo 1'den de görüldüğü gibi, Dünya genelinde çocuk işçi sayısı 2008 yılından 2012 yılına kadarki dönemde 215 milyondan 168 milyona düşerek 47 milyon azalmıştır. Tehlikeli işlerde çalışan çocuklar ise 2008 yılından 2012 yılına kadar 30 milyon azalarak 85 milyona düşmüştür. 2008-2009 krizine rağmen ailelerin çocuk işçiliğine yönelmemeleri iki etkenle açıklanabilir.⁴¹ İlki, gelişmekte olan ülkeler krizden kaçmış değildir ama daha düşük büyüme patikalarına rağmen genellikle krizin etkilerini telafi etmede daha hızlı davranmışlardır. İkincisi büyük çocuklar için, olasıdır ki, kriz sonrasındaki yavaş ekonomik büyüme 15-17 yaş grubunu da kapsayan işgücü talebini azaltmıştır.

⁴¹ ILO, Marking Progress, s. 4.

Tablo 1. 2000-2012 Döneminde Çocuk İstihdamı, Çocuk İşçiliği ve Tehlikeli İşlerde Çocuk İşçiliği, 5-17 Yaş Grubu

		İstihdam Edilen Çocuk		Çocuk İşçi		Tehlikeli İşlerde Çocuk İşçiliği	
		('000)	%	('000)	%	('000)	%
Dünya	2000	351,900	23.0	245,500	16.0	170,500	11.1
	2004	322,729	20.6	222,294	14.2	128,381	8.2
	2008	305,669	19.3	215,209	13.6	115,314	7.3
	2012	264,427	16.7	167,956	10.6	85,344	5.4

Kaynak: ILO, Marking Progress Against Child Labour, s. 3.

Çocuk işçiliğın gelişimine bölgeler bazında baktığımızda (Tablo 2) ilk olarak göze Asya ve Pasifik bölgesinin çocuk istihdamında 175 milyonla diğer bölgelerin önünde olduğunu göstermektedir. Ama Tablo 2'yi daha yakından incelediğimizde Sahra Altı Afrika'nın çocuk istihdamı konusunda Asya ve Pasifik bölgesine göre daha az çocuk istihdam etmesine rağmen çocuk nüfusu içerisindeki çocuk işçi sayısının oranı 2008 yılında % 25, 2012 yılında ise % 21,4 ile çocuk haklarını daha çok görmezden gelen bölge olarak ortaya çıkmaktadır. Sahra Altı Afrika'da tehlikeli işlerde çalışan çocukların çocuk nüfusuna olan oranı ise 2008 yılında % 15,1 iken 2012 yılında % 10,4olarak gerçekleşmiştir. ILO'nun belirttiği üzere, Sahra Altı Afrika'da çocuk işçiliğinde diğer bölgelerden farklı olarak yaşanan bu düşüş, çocuk nüfusunda gözlenen artıştan kaynaklanmaktadır ve bunun anlamı bu düşüşün demografik faktörlerden daha çok rastlantısal faktörlere bağlı olduğudur.⁴²

Tablo 2. Bölgelere Göre Çocuk İstihdamı, Çocuk İşçiliği ve Tehlikeli İşlerde Çocuk İşçiliği, 5-17 Yaş Grubu, 2008 ve 2012

Bölgeler		Çocuk Nüfusu	Çocuk İstihdamı		Çocuk İşçi		Tehlikeli İşlerde Çocuk İşçiliği	
			('000)	%	('000)	%	('000)	%
Asya ve Pasifik	2008	853,895	174,460	20.4	113,607	13.3	48,164	5.6
	2012	835,334	129,358	15.5	77,723	9.3	33,860	4.1
Latin Amerika ve Karayipler	2008	141,043	18,851	13.4	14,125	10.0	9,436	6.7
	2012	142,693	17,853	12.5	12,505	8.8	9,638	6.8
Sahra Altı Afrika	2008	257,108	84,229	32.8	65,064	25.3	38,736	15.1
	2012	275,397	83,570	30.3	59,031	21.4	28,767	10.4

Kaynak: ILO, Marking Progress Against Child Labour, s. 13.

⁴² ILO, Marking Progress, s. 5.

Cinsiyete göre çocuk işçiliği konusundaki verilere göre (Tablo 3) küresel düzeyde 2012 yılında 5-17 yaş arası 99.8 milyon erkek çocuk, 68 milyon kız çocuk çocuk işçi olarak çalışmaktadır. Tablo 3'den de görüldüğü üzere her iki cinsiyet için de çocuk işçiliği azalma eğilimi göstermiştir. Fakat bu rakamlar çocuk işçiliğine kız çocukların erkek çocuklara göre katılımını göz ardı edebilmektedir; çünkü bu rakamlar kız çocukların ev işlerine katılımını ve özellikle tehlikeli işlerde çalışmalarını yansıtmamaktadır ki bu durum küresel tahminlere yansımayan çocuk işçiliğinin önemli bir boyutudur.⁴³

Tablo 3. Cinsiyete Göre Çocuk İstihdamı, Çocuk İşçiliği ve Tehlikeli İşlerde Çocuk İşçiliği, 5-17 Yaş Grubu, 2000 ve 2012

Cinsiyet		İstihdam Edilen Çocuklar		Çocuk İşçiliği		Tehlikeli İşlerde Çocuk İşçiliği	
		('000)	%	('000)	%	('000)	%
Erkek Çocuklar	2000	184,200	23.4	132,200	16.8	95,700	12.2
	2004	171,150	21.3	119,575	14.9	74,414	9.3
	2008	175,777	21.4	127,761	15.6	74,019	9.0
	2012	148,327	18.1	99,766	12.2	55,048	6.7
Kız Çocuklar	2000	167,700	22.5	113,300	15.2	74,800	10.0
	2004	151,579	19.9	102,720	13.5	53,966	7.1
	2008	129,892	16.9	87,508	11.4	41,296	5.4
	2012	116,100	15.2	68,190	8.9	30,296	4.0

Kaynak: ILO, Marking Progress Against Child Labour, s. 6.

Yaş grubuna göre bakıldığında (Tablo 4) 2012 yılı için en savunmasız kesimi oluşturan 5-11 yaş grubundaki çocuklar çocuk işçiliğinde en büyük paya sahiptir: 73 milyon ve toplam çocuk işçilerin % 44'dü. 15-17 yaş grubunda ise yıllar arasında dalgalanmalar görülmektedir: 2004 yılında her üç kategoride de keskin bir düşüş gösterirken 2008 yılında tekrar yükselişe geçmiştir. ILO'ya göre⁴⁴, bu dalgalanmalar ergen çocuklar ve ekonominin devresel evrimi arasındaki yakın bağlantıyı akla getirmektedir ve 15-17 yaş arası 47,5 milyon çocuk işçinin varlığı önemli bir ekonomik politikanın gerekliliğini dayatmaktadır. UNICEF'de benzer şekilde tehlikeli çocuk işçiliği ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi vurgulayarak, yoksulluğun farklı ekonomik politikalarla

⁴³ ILO, Marking Progress, s. 5.

⁴⁴ ILO, Marking, s. 6.

önlenmesi gerektiğini öne sürmekte fakat tehlikeli çocuk işçiliğinin, çeşitli ekonomik uygulamalarla yoksulluğun azaltılmasından bağımsız olarak ortadan kaldırılmasının altını çizmekte⁴⁵ ve çocuk işçiliğinin sonlandırılmasının yoksulluğun ortadan kaldırılmasına bağlı olmadığını ve olmaması gerektiğini savunmaktadır.⁴⁶

Tablo 4. Yaş Grubuna Göre Çocuk İstihdamı, Çocuk İşçiliği ve Tehlikeli İşlerde Çocuk İşçiliği, 2000-2012

Yaş Grubu		İstihdam Edilen Çocuklar		Çocuk İşçi		Tehlikeli İşlerde Çocuk İşçiliği	
		('000)	%	('000)	%	('000)	%
5-11 yaş	2012	73,072	8.5	73,072	8.5	18,499	2.2
	12-14 yaş	2012	70,994	19.6	47,381	13.1	19,342
5-14 yaş	2000	211,000	17.6	186,300	15.5	111,300	9.3
	2004	196,047	16.2	170,383	14.1	76,470	6.3
	2008	176,452	14.5	152,850	12.6	52,895	4.3
	2012	144,066	11.8	120,453	9.9	37,841	3.1
15-17 yaş	2000	140,900	42.4	59,200	17.8	59,200	17.8
	2004	126,682	35.2	51,911	14.4	51,911	14.4
	2008	129,217	35.0	62,419	16.9	62,419	16.9
	2012	120,362	33.0	47,503	13.0	47,503	13.0

Kaynak: ILO, Marking Progress Against Child Labour, s. 6.

Tablo 5 bize ulusal gelire göre 5-17 yaş grubundaki çocuk işçilerin 2012 yılı için verilerini göstermektedir. Tablo bize şaşırtıcı olamayacak şekilde çocuk işçiliğinin bütün çocuk nüfusu içerisindeki % 22.5'lik oranla fakir ülkelerde daha yüksek olduğunu göstermektedir. Orta gelirli ülkeler 93,6 milyonla çocuk işçiliğine ev sahipliği yapmaktadır. ILO⁴⁷'ya göre, çocuk işçiliği yoksul hanelerde çok daha yaygın olmasına rağmen bu hanelerle sınırlı değildir ve hatta çoğu gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek gelir dilimindeki hanelerden gelen çocuk işçi sayısı oldukça yüksektir. Gelir ve yoksulluk çocuk işçiliğinin önemli bir belirleyeni olsa da aileleri çocuklarını çalışmaya göndermeleri için bir sebep değildir. Ülkenin ve ailenin gelir düzeyini yükseltmeye yönelik bir eylem önemli bir hedeftir fakat bu eylem yeterli değildir ve tek başına çocuk işçiliğini ortadan kaldırmaz.

⁴⁵ UNICEF, The State of The World's Children, 1997, s. 20.

⁴⁶ UNICEF, a.g.e., s. 21.

⁴⁷ ILO, Marking Progress, s. 7.

Tablo 5. Ulusal Gelire Göre Çocuk İşçi Dağılımı, 5-17 Yaş Grubu, 2012

Ulusal Gelir Kategorileri	Toplam Çocuk Sayısı	Çocuk İşçiliği	
		(‘000)	%
Düşük Gelirli	330,257	74,394	22.5
Alt Orta Gelirli	902,174	81,306	9.0
Üst Orta Gelirli	197,977	12,256	6.2

Kaynak: ILO, Marking Progress Against Child Labour, s. 7.

Çocuk işçiliğinin sektörel dağılımını veren Tablo 6’ya baktığımızda %60 ile en büyük orana tarım sektörü sahiptir. Tarım sektöründe çocuk işçiliği öncelikle küçük aile çiftliklerinde yoğunudur fakat aynı zamanda hayvancılık, balıkçılık ve su ürünleri faaliyetlerine kadar uzanmaktadır. Tarım sektörü, ölümle sonuçlanan iş kazaları açısından üç sektörden biri olmasının yanında ölümcül olmayan kazaların ve meslek hastalıklarının çokça görüldüğü sektör olarak farklı bir yerde yer almaktadır.⁴⁸

Tablo 6. Çocuk İşçiliğinin Sektörel Dağılımı, 5-17 Yaş Grubu, 2008-2012

Sektörler	2008		2012	
	(‘000)	%	(‘000)	%
Tarım	129,161	60.0	98,422	58.6
Sanayi	15,068	7.0	12,092	7.2
Hizmetler	55,109	25.6	54,250	32.3

Kaynak: ILO, Marking Progress Against Child Labour, s. 7.

Tablo 7’den de görüldüğü üzere, çocuk işçiliği 2000 yılından bu yana önemli ölçüde bir düşüş gösterse de halen önemli bir sorun olarak devam etmektedir. 2012 yılında 5-17 yaş arası grupta çocuk işçiliği 168 milyondur ve çalışan çocukların % 11’ini oluşturmaktadır. Çocukların sağlık, güvenlik ve ahlaki gelişimlerini doğrudan etkileyen tehlikeli işlerde çalışan çocukların sayısı ise 85 milyonla tüm çocuk işçilerin yarısından fazlasını oluşturmaktadır.

⁴⁸ ILO, a.g.e., s. 23.

Tablo 7. Cinsiyet, Yaş ve Bölgelere Göre Çocuk İstihdamı, Çocuk İşçiliği ve Tehlikeli İşlerde Çocuk İşçiliği, 2012.

Cinsiyet, Yaş ve Bölgeler	Toplam Çocuk	İstihdam Edilen Çocuklar		Çocuk İşçi		Tehlikeli İşlerdeki Çocuk İşçiliği	
	('000)	('000)	%	('000)	%	('000)	%
Dünya (5-17 yaş)	1,585,566	264,427	16.7	167,956	10.6	85,344	5.4
Erkek Çocuklar	819,877	148,327	18.1	99,766	12.2	55,048	6.7
Kız Çocuklar	765,690	116,100	15.2	68,190	8.9	30,296	4.0
5-11 yaş	858,925	73,072	8.5	73,072	8.5	18,499	2.2
12-14 yaş	362,146	70,994	19.6	47,381	13.1	19,342	5.3
5-14 yaş	1,221,071	144,066	11.8	120,453	9.9	37,841	3.1
15-17 yaş	364,495	120,362	33.0	47,503	13.0	47,503	13.0
Asya ve Pasifik	835,334	129,358	15.5	77,723	9.3	33,860	4.1
Latin Amerika ve Karayipler	142,693	17,843	12.5	12,505	8.8	9,638	6.8
Sahra Altı Afrika	275,397	83,570	30.3	59,031	21.4	28,767	10.4
MENA Ülkeleri	110,411	13,307	12.1	9,244	8.4	5,224	4.7

Kaynak: ILO, Marking Progress Against Child Labour, s. 15.

B) Türkiye Ekonomisinde Çocuk İşçiliğine İlişkin Göstergeler

Türkiye'nin önemli temel sorunlarıyla ilişkili olarak çocuk işçiliği de çok boyutlu bir sorundur; yoksulluk, eğitim sisteminin beklentilere yanıt verememesi, işverenlerin ucuz işgücünü tercih etmeleri, çocukların erken yaşlarda çalışmaya başlamalarında önemli etkenlerdir.⁴⁹

Ülkemizde IPEC programı kapsamında ILO ile Türkiye İstatistik Kurumu arasında imzalanan projenin bir gereği olarak çocuk işgücü anketinin birincisi Ekim 1994 yılında, ikincisi Ekim 1999'da, üçüncüsü 2006 (Ekim-Kasım-Aralık) yılında ve sonuncusu 2012 (Ekim-Kasım-Aralık) yılında gerçekleştirilmiştir. Biz burada sadece son iki yılın verilerine değineceğiz.

⁴⁹ Özcan Karabulut, Türkiye'de Çalışan Çocuklar, TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu, İstanbul, 1996, s. 3.

Tablo 8. Çocuk Nüfus, Cinsiyet, Yerleşim Yeri Göstergeleri (6-17 Yaş Grubu), 2006-2012

Göstergeler	2006 (Ekim-Kasım-Aralık)		2012 (Ekim-Kasım-Aralık)	
	(Bin Kişi)	(%)	(Bin Kişi)	(%)
6-17 Yaş Grubu Nüfus	15.025	-	15.247	-
İstihdam (6-17 Yaş)	890	100	893	100
Yaş Grubu				
6-14 Yaş	285	32	292	32,7
15-17 Yaş	605	68	601	67,3
Cinsiyet				
Erkek	601	67,5	614	68,8
Kadın	289	32,5	279	31,2
Yerleşim Yeri				
Kent	490	55,1	400	44,8
Kır	400	44,9	493	55,2

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>

Tablo 8'e göre, ekonomik faaliyette çalışan 6-17 yaş grubundaki çocukların 2006 yılı için istihdam oranı % 5,9 olarak gerçekleşmiş ve bu oran 2012 yılında da aynı düzeyde kalırken, istihdam edilen çocuk sayısında 3 bin kişilik artış gerçekleşmiştir. Çocukların istihdam oranı, 6-14 yaş grubunda % 2.6 düzeyinde gerçekleşirken, 15-17 yaş grubunda %15.6 düzeyinde oluşmuştur. Türkiye genelinde 6-17 yaş grubunda istihdam edilen çocukların oranı 2006 ve 2012 yılı için yaşadıkları yerler sırasıyla şu şekilde gerçekleşmiştir: % 55.1 ve % 44.8'i kentsel; % 44.9 ve % 55.2'si kırsal kesimde olup, bunların sırasıyla % 67.5 ve % 68.8'i erkek çocuklar; % 32.5 ve % 31.2'si ise kız çocuklarıdır.

Tablo 9. Çocuk İşgücünün Sektör Bazında Dağılımı (6-17 Yaş Grubu), 2006-2012

Göstergeler	2006 (Ekim-Kasım-Aralık)		2012 (Ekim-Kasım-Aralık)	
	(Bin Kişi)	(%)	(Bin Kişi)	(%)
Sektör				
Tarım	326	36,6	399	44,7
Sanayi	275	30,9	217	24,3
Hizmet	289	32,5	277	31,0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>

Sektör bazında baktığımızda ise 2006 ve 2012 yılları için sırasıyla tarım sektörü % 36.6 ve % 44.7, sanayi sektörü % 30.9 ve % 24.3 ve son olarak hizmetler sektörü % 32.5 ve % 31.0 düzeyinde gerçekleşmiştir. Verileri gözönüne aldığımızda tarımda çocuk işçiliği çok sert bir yükseliş gösterirken sanayi ve hizmetler sektöründe düşüş gözlenmektedir. DİSK-AR'a göre "Tarımda çalışan çocuklar açısından asıl acı olanı ise tarımdaki istihdam artışının % 66'sının ve ücretsiz aile işçilerindeki artışın % 90'ının 6-14 yaş arası çocuklar olmasıdır. Toplamda da çocuk işçiliğinin artmasına neden olan 6-14 yaş çocuk işçilerin sayısındaki artıştır.⁵⁰

Tablo 10. Çocuk İşgücünün İşteki Durumuna Göre Dağılımı (6-17 Yaş Grubu), 2006-2012

Göstergeler	2006 (Ekim-Kasım-Aralık)		2012 (Ekim-Kasım-Aralık)	
	(Bin Kişi)	(%)	(Bin Kişi)	(%)
İşteki Durum				
Ücretli veya Yevmiyeli	505	56,7	470	52,6
Kendi Hesabına	24	2,7	10	1,1
Ücretsiz Aile İşçisi	362	40,7	413	46,2

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>

Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocukların oranı ise 2006 yılında % 40,7 olarak gerçekleşirken 2012 yılında artarak % 46,2 düzeyine yükselmiştir.

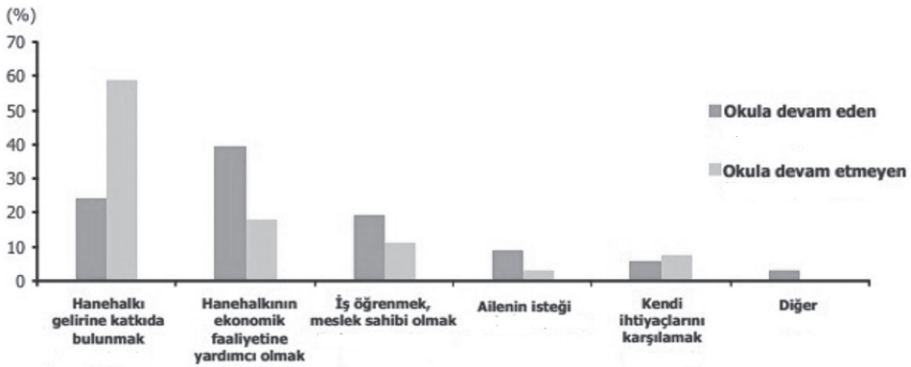
TÜİK'e göre 6-17 yaş grubundaki 7 milyon 503 bin çocuktan ev işlerinde ailesine yardımcı olduğunu ifade edenlerin **çocukların oranı** % 49,2'dir ve bunun 4 milyon 261 binini yani % 56,8'ini kız çocukları oluşturmaktadır. Ekonomik faaliyet tanımının dışında kalan ev işleri, hane halkı fertlerinin kendi evlerinde gerçekleştirdiği faaliyetlerdir. Bu faaliyetler, hane halkı fertleri ve çocukları tarafından ücretsiz olarak gerçekleştirilen ev işleri kapsamaktadır: hane halkı için alışveriş yapma, yemek pişirme, çamaşır yıkama, ütü yapma, küçük kardeşlere veya hanede bulunan hasta fertlere bakma, evi temizleme, hanede bulunan eşyaları onarma vb. faaliyetler bu kapsamda değerlendiril-

⁵⁰ DİSK-AR, "Türkiye'de Çocuk İşçiliği Gerçeği Raporu", 2016.

mektedir. DİSK-AR'a göre, ev işlerinde kız çocuklarının % 56,8'lik bir orana sahip olması ev işleri içerisinde yer alan çocuk, yaşlı ve hasta bakım hizmetlerinin genellikle kadınlar tarafından yapılması ve bu tür işlerinde kadınları çalışma hayatı dışında tutan işler olduğu bilinmektedir.⁵¹

Çalışma nedenine göre okula devam eden ve etmeyen çocuklar bakımından ise (Grafik 2) öncelikle belirtilmelidir ki "Türkiye'de çalışan çocukların, çalışma nedenlerinin başında yoksulluk gelmektedir."⁵² 6-17 yaş grubundaki çalışan çocuklar içerisinde okula devam eden çocuklar için %39,3'ü hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak yüzde 24'ü hane halkı gelirine katkıda bulunmak için çalışmaktadır. Okula devam etmeyen çocuklarda ise hane halkı gelirine katkıda bulunmak için çalışanların oranı % 58,7 seviyesindedir. Okula devam etmeyen ve hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak için çalışan çocukların oranı ise % 18,1'dir. Toplamda çocukların yarısından çoğu ekonomik nedenlerle çalışmaktadır.⁵³

Grafik 2. Çalışma Nedenine Göre Okula Devam Eden ve Etmeyen Çocuklar, 2012.

Kaynak: TÜİK, Çalışan Çocuklar, Ankara, 2012, s. 21.

⁵¹ DİSK-AR, a.g.m.

⁵² DİSK-AR, a.g.m.

⁵³ DİSK-AR, a.g.m.

SONUÇ

UNICEF tarafından da vurgulandığı üzere teknoloji ve bilginin mevcut olduğu ve kolayca paylaşılabilirdiği ve son çeyrek yüzyılda kişi başına düşen gelirin üç katına çıktığı bir dünyada en fazla mağdur olan çocuklarda dâhil olmak üzere tüm çocukların haklarını yerine getirmemenin hiçbir mazereti olamaz.⁵⁴

Çocuk istihdamı, çocuk işçiliği ve tehlikeli çocuk işçiliğiyle ilgili Dünya ve Türkiye'deki sayısal veriler uzun dönemde bu konuda büyük yollar alındığını gösterse de bu sorun halen varlığını devam ettirmektedir. Bunun başat nedeni ekonomi piyasanın ekonomik aktörlerin talepleri doğrultusunda ve benimsenen liberal ekonomi politikaları gereği esnekleştirilmesi ve bir kurala bağlı olarak çalışmasının terk edilmesidir.

Uluslararası arenada ve Türkiye özelinde yapılan esnek yasal düzenlemeler bizce özellikle 'ekonomisi ve eğitim olanakları yeterince gelişmemiş ülkeler' söz konusu olduğunda işçi örgütleri karşısında çok güçlü olan işveren örgütlerinin taleplerinin kabul edilmesini sağlayarak ucuz ve korunmasız emek olarak çocuk işçiliğinin önünü açmaktadır. Uluslararası örgütler tarafından belirlenen "18 yaşın altındaki herkes çocuktur" tanımı çerçevesinde daha aşağı yaştaki çocukların (15 ve 14 yaş ve daha küçük çocukların) çalışmasının önünü açan ulusal esnek yasal düzenlemeler yeniden gözden geçirilmelidir. Bu aynı zamanda Dünya'da ve Türkiye'de çocuk işçiliğinin sayısal büyüklüğü göz önüne alındığında IPEC'in kısa ve uzun dönem ayırımının kaldırılarak uzun dönem hedefin öncelikli hayata geçirilmesini dayatmaktadır, çocuk işçiliği ile mücadele aşamalar zinciri içerisinde düşünülmemelidir.

Çocukların hangi sebeple olursa olsun işçi olarak çalıştırılmaları, onların en doğal hakları olan oyun haklarının ve eğitim haklarının ellerinden alınmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle çocukların çalışmalarına neden olan bütün toplumsal-ekonomik ortam yeniden sosyal devlet anlayışı temelinde kamusal olarak yapılandırılmalı ve tüm çocuklar ücretsiz eğitim, sağlık, beslenme ve benzeri en temel haklarına kavuşturulmalıdır.

⁵⁴ UNICEF, The State of The World's Children, s. 12-13.

Kaynakça

- 4857 sayılı İş Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.54857.pdf> , erişim tarihi: 3.3.2016.
- Avşar Zeki ve Eren Öğütoğulları, “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, Ankara, 2012.
- Aykaç Hande Bahar, “Hukuksal Açıdan Çocuk ve Genç İşçiliği”, *TBB Dergisi*, Ankara, 2016.
- ÇSGB (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı), Türkiye Tarafından Onaylanan ILO Sözleşmeleri, Ankara, 2014.
- ÇSGB, Çalışma Mevzuatı İle İlgili Avrupa Birliği Direktifleri, Ankara, 2014
- Demir Fevzi, “Çalışma Hayatında Çocukların Korunması”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Özel S. 2010
- DİSK-AR, “Türkiye’de Çocuk İşçiliği Gerçeği Raporu”,
<http://www.disk.org.tr/2015/04/disk-ar-turkiyede-cocuk-isciligi-gercegi-raporu-2015/>, erişim tarihi: 5.2.2016.
- ILO, Minimum Age (Industry) Convention, 1919 (No. 5),
http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:55:0:::55:P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:CON,en,C005,/Document
- ILO, Eliminating the worst forms of child labour, Geneva, 2002.
- ILO, The End of Child Labour: Within reach, Geneva, 2006.
- ILO, Marking Progress Against Child Labour: Global Estimates and Trends 2000-2012, Geneva, 2013.
- ILO, World Report on Child Labour 2015: Paving the way to decent work for young people, Geneva, 2015.
- IPEC, Children in Hazardous Work: What We Know, What We Need to Know, Geneva, 2011.
- IPEC, The Worldwide Movement Against Child Labour: Progress Made and Future Action, Geneva, 2007
- Karabulut Özcan, Türkiye’de Çalışan Çocuklar, TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu, İstanbul, 1996.
- Koray Meryem, “Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevini Tartışmak”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2007.
- Serozan Rona, Çocuk Hukuku, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2005.
- TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, Ankara, 2012.
- TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2012,

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>, erişim tarihi: 10.4.2016.

TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2006,

www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=482, erişim tarihi: 10.4.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf

UNICEF, The State of The World's Children, Oxford University Press, New York, 1997.

UNICEF (1989), "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme",

http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23b.html, erişim tarihi: 10.5.2016.